

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0010

LOG Titel: Caput Tertium. Cyperus dulcis. Teker. - Derde Hoofdstuk. De zoete Cyperus

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TERTIUM.

DERDE HOOFDSTUK.

Cyperus dulcis. Teker.

De zoete Cyperus.

Inter Cyperi species hæc quoque numeratur, in Amboina exotica, & ex Macassar delata, ubi in Oryzæ campis aliisque paludosis crescit locis.

Peculiare gerit folium, ab aliis graminis speciebus multum diversum, longum nempe, rotundum, & concavum, illi Cæpæ simile, tres quatuorque pedes altum, ultra Anserinam pennam crassum, externe subtiliter striatum, superius in obtusum desinens apicem, ubi & trigonum est.

Interne non penitus concavum est, sed innumeris valvulis in varias distinctum cellulas, quæ vacuæ potissimum sunt. Talia folia plurima simul conlecta sunt fasciculata, cuncta erecta, sed non firma, facile enim franguntur, si insectantur, non omnino, sed complicantur quasi, suntque porro insipida & inodora.

Radix ex multis componitur fibris, in molli solo transversaliter decurrentibus, quæ hic & illic novos emittunt foliorum fasciculos instar alius Cyperi. Hic fibrillis bulbi adpendent, magnitudinem habentes globulorum lufiorum vel sclopeti, ex rotundo gibbi, obliqui, aliisque minoribus globulis aucti, qui parvas & raras emittunt fibrillas; Illi externe colorem habent folii, in quo crescent, interne albicantes sunt, duri, & sicci, instar glandium terræ, saporis fatui, qui vero in ficcatis dulcis est cum levi adstrictione. Sponte crescit in paludosis Oryzæ campis, aliisque humilibus & humidis locis, per globulos plantari & propagari potest, atque post sex mensium spatium effodi ad latera fasciculorum foliosorum, qui relinquuntur, fibrillæque deteguntur, uti Patattæ effodiuntur.

Nomen. Latine *Cyperus dulcis*. Malaice & Macassarice *Ruku teker*, & solummodo *Teker*; Portugallice *Gote kelingan*, & *Gote klingen*, quod nomen quoque gerit *Daun labrang*, præcedenti libro descriptum.

Locus. Copiose crescit in Zeylana & Java, Baleya, & Macassar, in Orientalibus insulis ignota est hæc planta; sed ex Macassar delatæ plantulæ ad fluvium elaphantem plantavi, ubi progeminantur.

Ufus. Bulbi ex fibrillis dependentes depurantur & in usum servantur, raro crudi eduntur, nisi ad sitim sedandam, sed in aqua parum ebulliuntur & eduntur. Plurimi supra Paparras seu mattas ficcantur, sique edere eos velimus, prius per horam in aqua mace rantur, ac dein coquuntur, magis autem ad recreationem eduntur, quam ad stomachum replendum, ac potissimum ad potum Thee, alii eos parum torrent in fartagine.

Lentam requirunt masticationem ob duram ipsorum substantiam, exterior quoque deglubitur cortex, dein parum contunduntur, & vasculò, in quo Thee infunditur, induntur, quibus aqua tepida adfunditur, ac si potus Thee esset, qui tum forbillatur uti potus Coffee.

Potatur a febricitantibus, aliisque hominibus, quibus potus Thee vetitus est, hæc planta videtur convenire cum illa, quæ in Europæis libris *Dulci chinum*, ejusque radices *Trafi Tragi*, & *Trafi* vocantur.

Dodonæus libr. 11. cap. 15. dicit plurimum crescere circa Veronam, & ad flumen Athesim, alii hanc habent pro *Cyero dulci Theophrasti libr. 6.* vel pro ejus *Malinathalla*, de qua vide *Clusium* in adnotationibus suis ad *Bellonium libr. 2. cap. 40.* ubi dicit, in Hispania circa Valentiam vocari *Juncia avellanada*; Europæum *Dulci chinum* describitur folium gerere acuto dorso instructum, & culmum trigonum, qui flores ac femina profert instar Cyperi, quæ omnia in Indico non observantur, sed usu inter sese conveniunt.

Habel zelin Zerapionis & Avicennæ pro eadem habetur planta, quæ in Barbaria crescit in Malta & Sicilia, ubi *Chabazizi* vocatur. *Rauwolfius* in *Itinerario suo, libr. 1. cap. 4.* scribit, Tripolis vendi in officinis ex Aegypto deductum, & ab incolis edi, a quibus *Habel assis*, sive *Altis* vocatur.

Onder de soorten van Cyperus komt deze mede, in Amboina uitlants, en ingebragt van Macassar, daar zy in de Rystvelden, en andere moerassige plaatsen groeit.

Hy heeft een byzonder blad, van andere grasen veel verskillende, te weten lang, ront, en bol, het Ajuinloof gelyk, drie en vier voeten lang, ruim een gansenschafst dik, van buiten fyn gestreept, boven met een stompe spits, daar het wat driekantig is.

Binnen is het niet doorgaans bol, maar met ontelbare scheidvelleken in verscheide celleken verdeelt, dewelke voor 't meeste ydel zyn. Zulke bladeren staan veele by malkanderen in bossen, alle overeind, dog niet styf, want zy breken ligt, als men ze buigt, niet kort af, maar vrouwen slegts, voorts zonder smaak en reuk.

De wortel bestaat uit veele vezelen, in de weeke gront dwers loopende, hier en daar nieuwe bossen bladeren uitgevende, gelyk andere Cyperus. Aan deze vezelen vindt men knobbelen hangen in de grootte van knikkers en musquetkogels, uit den ronden bultig scheef, en met kleinder knobbelen bezet, aan dewelke weinige en kleine vezeltjens hangen: Buiten hebben ze de koleur van de gront, daar ze wassen, binnen witagtig, bard en droog gelyk aardakers, las van smaak, maar aan de gedroogden zoet met een kleine adstrictie. Het groeit van zelfs in de moerassige rystvelden, en andere lage en vogtige plaatsen: men kan het ook met de knobbels planten, en na zes maanden uitgraven, ter zyde van de bossen bladeren, dewelke men staan laat, en de vezels vervolgt, gelyk men de Patattas uitgraaft.

Naam. In 't Latyn *Cyperus dulcis*; op 't Maleits en Macassars *Ruku teker*, en slegts *Teker*; in 't Portugees *Gote kelingan*, en *Gote klingen*; welke naam ook draagt het *Daun labrang*, in 't voorgaande boek beschreven.

Plaats. Men vindt het overvloedig op Ceylon en Java, Bali, en Macassar: in deze Oosterse Eilanden is het onbekent. De plantjes van Macassar gebragt, heb ik aan de Rivier den Olyphant doen opkomen.

Gebruik. De knobbelen aan de vezelen hangende, werden van dezelve gezuivert, en bewaart: men eet ze zelden raauw, dan om den dorst te verslaan; maar zy werden in wat water opgezoden, en dan gegeten. De meeste werden op Paparren gedroogt, en als men ze nuttigen wil, eerst een uur in water geweekt, en dan opgezoden; en meer uit plezier gegeten, dan om den buik te vullen, en gemeenlyk by den Theebak; andere roosten ze eerst wat in een pan.

Zy vereijfen een langzaam kaauwen wegens hare harde substantie, men schilt ook de buitenste ruigte af, stoot ze klein, en doet ze in een theepotje, en giet warm water daar op, als of het Thee was, 't welk men dan drinkt gelyk Coffy of Bonesop.

Het wert gedronken by koortsige menschen, en andere, die den Thee verboden is. Dit gewas schynt overeen te komen met 't geen in de Europise Kruidboeken *Dulci chinum*, en zyne wortelen *Trafi tragi* en *Trafi* genoemt werden.

Dodonæus libr. 11. cap. 15. zegt, veel groeijen 'er omtrent Verona en langs de rivier Athesis; andere houden 't voor *Cyperus dulcis* van Theophrastus, *Lib. 6.* of voor deszelfs *Malinathalla*, waar van ziet *Clusius* in zyne Aanteekeningen over *Bellonium libr. 2. cap. 40.* alwaar hy zegt, dat het in Spanjen omtrent Valentia biest *Juncia avellanada*. Het Europise *Dulci chinum* werd beschreven met een scherpe rugge aan 't blad, een driekantige steel, die bloeizel en zaden draagt gelyk de *Cyperus*, al 't welke men aan 't Indise niet ziet, maar in 't gebruik komen ze overeen.

Habel zelin van Zerapio en Avicenna wert voor 't zelve gehouden, groeijende in Barbaryen, in Malta en Sicilien, alwaar 't *Chabazizi* genaamt wert: *Rauwolfius* in zyn Reisboek *libr. 1. cap. 4.* schryft, dat het ook te Tripolis in de winkels verkogt wert: uit Egipten gebragt zynde wert het van de Inwoonders gegeten, zynde by bunlieden genaamt *Habel assis*, ofte *Altis*.

In Macassar teneri & pingues culmi, qui in Oryza campis primo pluvioso mense magna propullulant copia, abscinduntur, quorum exterior viridis deglubitur pellis, internaque alba & mollis medulla editur, quæ dulcem præbet saporem.

Anno 1691 hoc Teker læte luxurians mihi ex Macassara delatum fuit, quod tali modo observavi, quum justam adquisiverit magnitudinem, folia gerens ac fructus, tum nulli ad radices inveniuntur bulbi, sed modo quum illi emarcidi sunt. Vetus folia in binos tresve articulos distincta sunt, superiorque potissimum abruptus videtur, qui late quoque distant, foliaque binos cum dimidio ac tres pedes longa sunt. Fructus peculiaribus infident petiolis, quidam transversalem palmam, alii binos pedes supra radicem progerminant, referuntque frustulum Siribæ, vel Acori fructum, sed minores sunt & planiores, digiti articulum longi, ex vagina ortum ducentes, cujus superflua pars sub iis dependet, suntque externe granulosi, & muscosi quasi, acsi florerent. Javani illud vocant Tiker, ubi & in paludosis quoque crescit campis.

Tabula Tertia

Ad Figuram primam Cyperum exhibet dulcem.
Figura Secunda Gramen denotat Capitatum.

OBSERVATIO.

Hic *Cyperus dulcis* cum illo videtur convenire, qui *Cyperus dulcis* rotundus, esculentus, *Trafi* dulce vocatus dicitur a *Parkins*, *Tb. Bot. pag. 146.* & *Cyperus* rotundus esculentus angustifolius *C. B. Pin.* & *Trafi* *J. B. &c.*

Gramen vero capitatum *Cap. 4.* descriptum est *Rottinga H. Malab. Tom. 12. Tab. 52.* & *Gramen* *Cyperoides* minus, spica compacta subrotunda, viridi, radice odorata *Sloan. Cat. p. 36. & Tom. 1. Tab. 78. Fig. 2.* vide & *Tbes. Zeyl. pag. 107.*

CAPUT QUARTUM.

Gramen capitatum. Tabalissa.

HÆc planta *Cypero* etiam adfinis videtur, cujus formam quoque imitatur, folia saltem ejusdem sunt formæ, superius nempe trifurcata, & inferius dorso acuto notata, sunt autem longiora & ad tactum acutiora, ac quodammodo scindentia, si retro fricentur, in locis cultis & humidis ultra pedis longitudinem obtinent, cæterum humilis est plantula.

Culmus sesquipedem altus est, immo altior, tenuis, trigonus, & junceus uti in *Cypero florido*. Vertici tria quoque infident folia in triangulo posita, longiora quam in isto *Cypero*, quæ loco umbellæ spicæ in centro capitulum gerunt rotundum, magnitudine femini perfecti *Fragi*, quod componitur ex albis & compactis squamulis, quæ tandem pallide fuscæ sunt, ac decidunt, lanuginosum continentes semen.

Radix fibrosa est, ex tenuibus composita fibrillis, plerumque inodora, seu parum ad illum *Cyperi floridi* odorem adcedens. Folia altiore culmum formant illo *Cyperi floridi*, atque tam in peculiaribus locantur fasciculis quam illa culmi frugiferi, quæ ad oras acutiora sunt illis *Cyperi*, ipsorumque sapor gramineus non tam dulcis est, unde & a pecoribus non ita expetuntur.

Nomen. Latine *Gramen capitatum*; Malaice *Tabalissa*; h. e. inquietum instar hominis ægroti; quod denotatur per tria ista folia in triangulo posita.

Quidam hoc vocant *Tabalissam feminam*, ac præcedentem *Cyperum floridum*, *Tabalissam marem*. Ternatice *Tola topolo*, h. e. detruncare caput. Amboinice *Paya matta*, h. e. Malaice *Rompot matta ican*; Latine *Gramen paronychiale*, a subsequenti ejus usu; Belgicè *Knopgras*.

Locus. Ubique crescit in areis & hortis, in relictis arvis, estque tanquam *Zizania*. Quod in plateis provenit, humile & gracile est, ejusque capitula haud Piso majora sunt.

Urus.

Op Macasser werden de jonge en vette balmen, dewelke in de rystvelden by den eersten regenmaand in menigten uitspruiten, afgesneden, en de buitenste groene buit afgeschilt zynde, het witte en malse pit daar uit gegeten, 't welk zoet van jindaak is.

In 't jaar 1691 is my dit Teker in zyn volle wasdom van Macasser gebragt, en aldus bevonden; als by zyn volle wasdom heeft van bladeren en vrugten, dan vind men geen knobbelen aan de wortelen, maar wel als dezelve vergaan zyn. De oude bladeren zyn in twee of drie leden verdeelt, en 't bovenste is meest afgebroken, staande wyd van malkander, de bladeren zyn twee en een half en drie voeten lang. De vrugten komen op byzondere steelen voort, zommige een dwershand, zommige twee voeten boven de wortel. Zy gelyken een stukje *Siriboa*, of de vrugten van *Acorus*, dog kleinder en platter; een lid van een vinger lang, uit een hoef of schede voortkomende, waar van 't restantje agter aan hangt, van buiten korrelig en behangen met iets mosagtigs als of 't bloeisel was. De Javanen noemen 't Tiker, alwaar 't mede in de moerassige velden groeit.

De Derde Plaat

Wylt aan in de Eerste Figuur de zoete *Cyperus*.
De Tweede Figuur vertoont het gehoofde *Gras*.

AANMERKING.

Deze zoete *Cyperus* schynt met die overeen te komen, welke de zoete, ronde, en eetbare *Cyperus* genaamt wert: *Trafi* geheten by *Parkins*, *Tb. Botan. pag. 146.* en ronde eetbare smalbladige van *C. B. Pin.* & *Trafi* van *J. Baub. &c.*

Dog het gehoofde gras in het vierde Capittel beschreven, is de *Rottinga* van de *H. Malab. Tom. 12. Tab. 52.* En het kleine gras na de *Cyperus* gelykende, met een gedronge ronde groene helm, en welriekende wortel van *Sloan. Cat. p. 36. & Tom. 1. Tab. 78. Fig. 2.* ziet ook de *Tbes. Zeyl. pag. 107.*

VIERDE HOOFDSTUK.

Het gehoofde Gras.

Dit gras wil mede uit de maagschap van *Cyperus* zyn, wiens gedaante het ook zeer nabootst, immers de bladeren zyn van de zelve fatsoen, te weten boven met een driekantige voore, en beneden met een scherpe rugge, dog zy zyn langer en scherper in 't aantasten, eenigzints snydende als men ze agterwaarts strykt, op geboude en vogtige plaatzen werden ze boven een voet lang, anders blyft het een laag kruutje.

De steel is anderhalf voet hoog en meer, dun, driekant, en biesagtig gelyk aan *Cyperus floridus*. Op den top staan insgelyks drie bladeren in een drieboek, langer dan aan 't voornoemde *Cyperus*. In plaats van de geaarde dollen hebben ze in de midden een ront knopje in de grootte van een halfwassen *Aardbefe*, van witte en in een gedronge schubbekens gemaakt, die ten laastten ligt bruin werden, en allegaar afvallen, met zig nemende een wolagtig zaat.

De wortel is hairig, uit dunne vazeligen gemaakt, meest zonder reuk, of een weinig na die van *Cyperus floridus* riekende. De bladeren formeren een hogeren steel, dan de *Cyperus floridus*, en staan zoo wel in byzondere vergaderingen als aan den vrugtdragenden steel, dewelke scherper van kanten is dan aan de *Cyperus*, en zyn gras is zoo zoet niet, daarom het van de beesten niet veel gezogt wert.

Naam. In 't Latyn *Gramen capitatum*; in 't Maleits *Tabalissa*; dat is ongerustig of woelende, gelyk een ziek mensch, 't welk beduut wert door de drie bladeren, die van malkander in een driespronk afwyken.

Zommige noemen dit *Tabalissa*, het wyfken, en de voornoemde *Cyperus floridus*, *Tabalissa* het manneken. In 't Ternatice *Tola topolo*, dat is 't hoofd afhouwen; in 't Amboins *Paya matta*, dat is in 't Maleits *Rompot matta ican*; in 't Latyn *Gramen paronychiale*, van zyn volgende gebruik; op 't Duitfch *Knopgras*.

Plaats. Het wast overal in de erven en tuinen op verlatene bedden, werdende voor een onkruid gehouden: 't geene op de straten wast, blyft laag en mager, en zyne knoppen zyn niet grooter dan een erwete.

Ge-